

מכון הנרייטה סאלד
המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות

הכשרת רכזים התפתחותיים

תכנית של עזר מציון במימון קרן ון ליר הולנד

סכום ממצאי הערכה, סוף שנת תשע"ד

אוקטובר 2014

ד"ר עידית מני-איקן ודנה רוזן

מבוא

תכנית הכשרת הרכזים ההתפתחותיים לגיל הרך המופעלת על ידי עזר מציון, מיועדת למחנכים לגיל הרך – מלמדים – בחברה החרדית. ההכשרה מתקיימת מזה כשנתיים ובתשע"ה יתקיים הסמסטר האחרון שלה. בהכשרה מודגשים מספר ממדים מרכזיים בפיתוח תפקיד הרכז ההתפתחותי, ביניהם:

- א. **התבוננות וסיוע לילדים** – יכולת לצפות בילדים, לזהות קשיים התפתחותיים, לפרש את הקשיים באופן מדויק ובמידת האפשר לסייע להם בתוך תלמוד התורה.
- ב. **הפנייה למטפלים מקצועיים וקשר עם קהילת ההורים** – הפנייה למטפלים מקצועיים מתאימים בהתאם לקשיים שזוהו בקרב ילדים ויצירת קשר עם הורי הילד וסיוע להם בתהליך ההפנייה.
- ג. **הפצת הידע בתוך תלמוד התורה** – כניסה לכתות אחרות, סיוע והנחייה של מלמדים נוספים בתלמודי התורה.

בהתאם לכך מטרות מחקר ההערכה בשלב זה עוסקות בבחינת התפתחות הידע והמיומנויות של המלמדים בהקשר לתחומים אלו וכן בבחינת קידום הילדים שזוהו כבעלי קשיים התפתחותיים.

בסיכום זה יוצגו ממצאים שנאספו באמצעות שני כלי מחקר בסוף תשע"ד תוך השוואה לשלבים מוקדמים יותר של הכשרה:

- **כלי ההתבוננות** אותו מילאו המלמדים בתחילת ובסוף השנה (תשע"ד) עבור תלמיד אחד בתחילת השנה ושניים בסופה. הכלי מאפשר להתחקות אחר התפתחות הידע המקצועי של המלמדים ויישומו של הידע לקידום הילדים וכן מאפשר לבחון את צמצום הקשיים של הילדים שזוהו כבעלי קשיים בתקופה זו. במילוי כלי ההתבוננות המלמד צופה בילד, מתאר קשיים שהוא מזהה, מגדיר את התחום ההתפתחותי שבו מתבטא הקושי ומציע דרכי פעולה אפשריות לצמצום הקושי. בסוף השנה נדרש המלמד גם לציין האם צומצם הקושי וכיצד הדבר מתבטא ואם לא צומצם מהן הסיבות לכך.
- **המחווה המובנה על כלי ההתבוננות**, אותו ממלאים צוות מדריכי ההכשרה, מתייחס למידת הדיוק של המלמד בזיהוי התחום ההתפתחותי אליו משויך הקושי, ומידת התאמת הפתרון שמציע המלמד לצמצום הקושי, וכן בסוף השנה, למידה בה צומצם הקושי הנצפה.
- **ראיונות למלמדים המשתייכים בהכשרת הרכזים ההתפתחותיים**. הראיונות התקיימו בסוף שנת ההכשרה השנייה, ביוני 2014, עם ארבעה מלמדים המשתתפים בהכשרה.

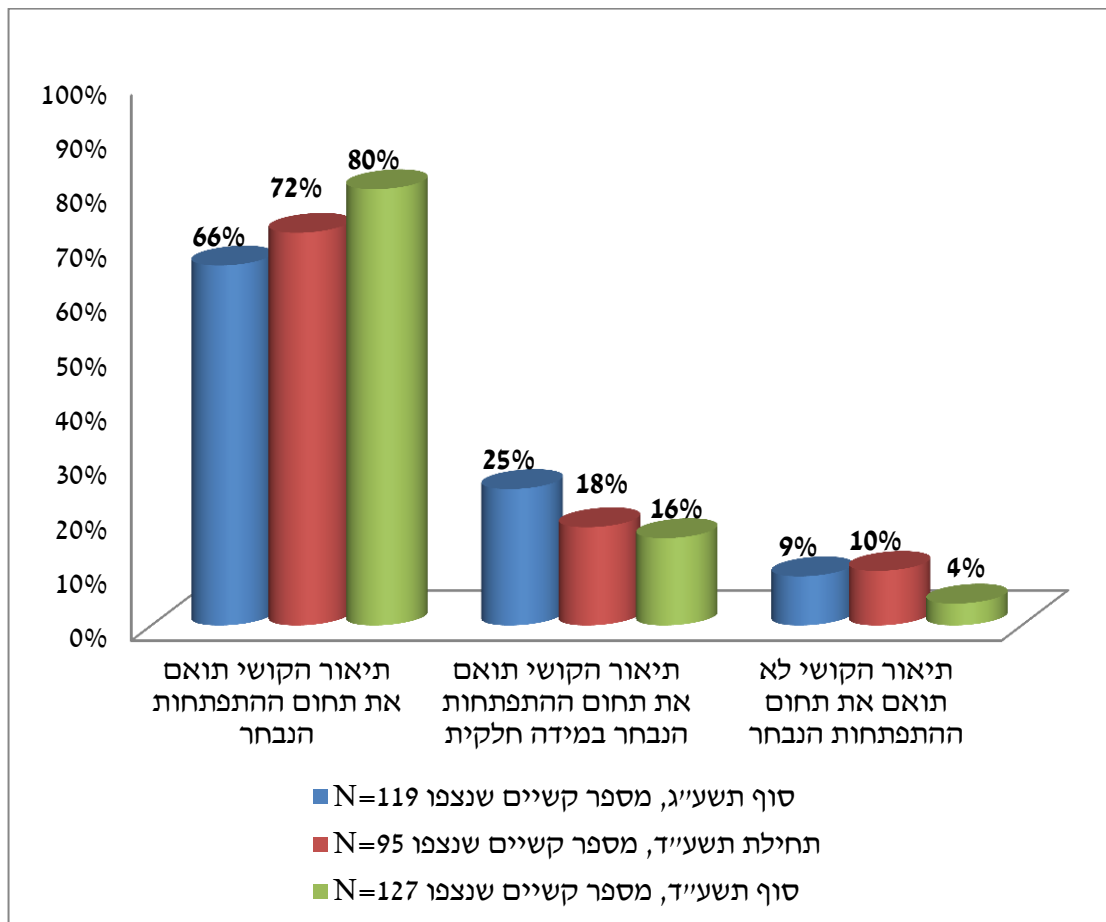
ממצאים מכלי ההתבוננות

התפתחות הידע המקצועי ומיומנויות המלמדים

להלן מוצגים ממצאים כמותיים שנאספו מהמחווך המובנה על כלי ההתבוננות המתייחסים למידה שבה: 1. המלמדים הצליחו לזהות נכון את הקושי עם תחום ההתפתחות המתאים.

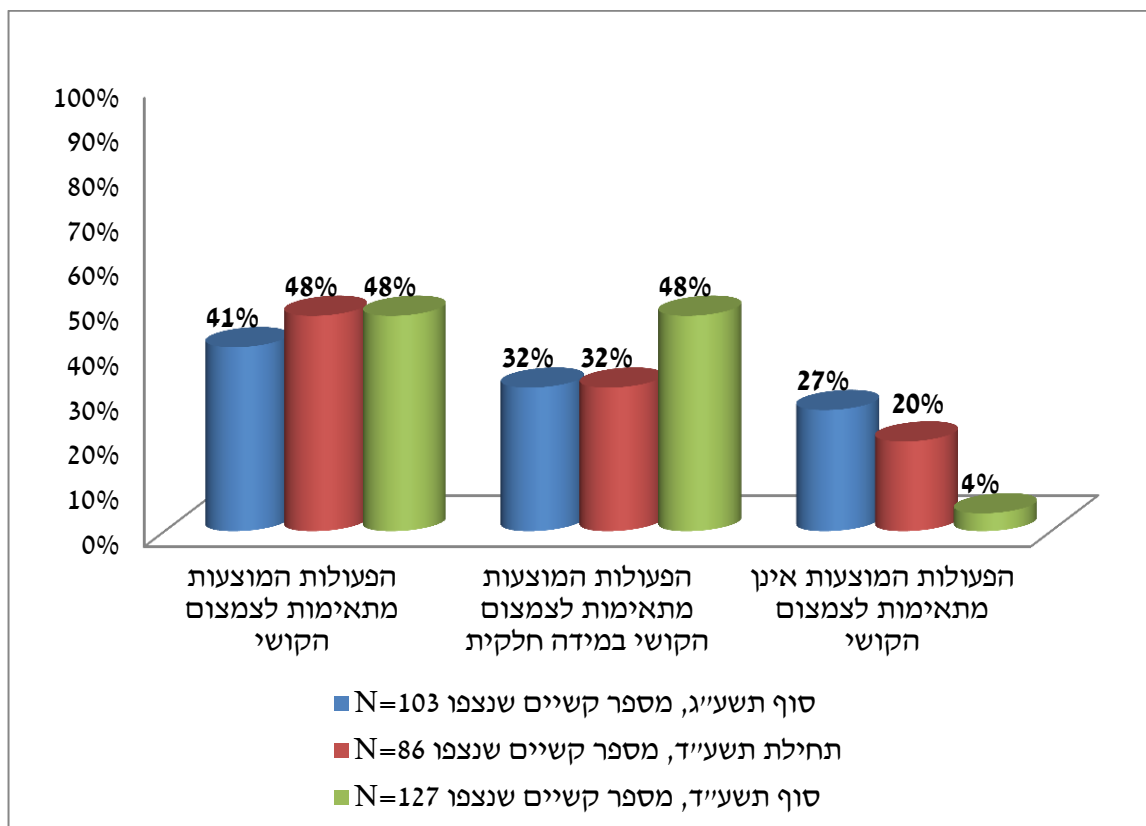
2. המלמדים התאימו פתרון נכון לקושי הנצפה.

תרשים 1: האם תיאור הקושי תואם את תחום ההתפתחות, סוף תשע"ג, תחילת תשע"ד וסופה¹

¹ בכל התרשימים מוצגים מספרים מעוגלים (באחוזים), ולכן הסכום הכולל עשוי להיות שונה מ-100%.

תרשים 2: האם הפעולות המוצעות על ידי המלמד מתאימות לצמצום הקושי, סוף תשע"ג,
תחילת תשע"ד וסופה

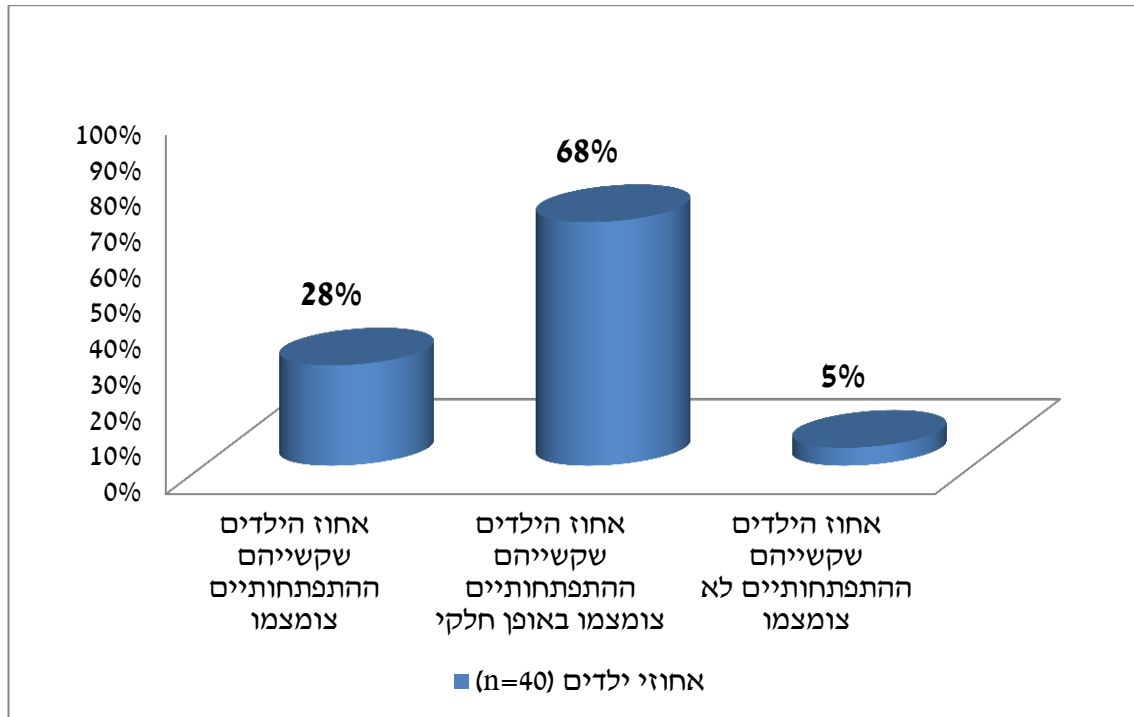

מהתרשימים עולה כי בנושא התאמת הקשיים הנצפים של הילדים לתחומים ההתפתחותיים הרלוונטיים ישנה עלייה מתמדת ביכולות המלמדים, וברובם הגדול של המקרים (80%) הם מקשרים היטב את הקושי לתחום ההתפתחות המתאים. בהקשר של מידת התאמת הפתרונות שמציעים המלמדים לצמצום הקשיים, ניכר גם כן כי המלמדים מצויים בתהליך של שיפור יכולותיהם וישנה עלייה ברמת ההתאמה החלקית (מ-32% בסוף תשע"ג ובתחילת תשע"ד ל-48% מהמקרים בסוף תשע"ד). עלייה זו מצויה בהתאמה עם ירידה גדולה באחוז המקרים בהם הפתרון כלל אינו מתאים לצמצום הקושי, שעומד בסוף תשע"ד רק על 4%. עם זאת, אחוזי ההתאמה המלאה של הפתרון לצמצום הקושי מהווים כמחצית מהמקרים ונותרו ללא שינוי מתחילת תשע"ד.

קידום הילדים באמצעות התערבות המלמדים

המלמדים נדרשו לציין האם לאורך השנה הקושי בו צפו צומצם וכיצד הדבר בא לידי ביטוי ובמידה והקושי לא צומצם מדוע לדעתם זה לא קרה. על פי תשובותיהם נדרשו מדריכי ההכשרה להעריך את מידת צמצום הקושי והאם יכלו המלמדים לנקוט בפעולות נוספות על מנת לצמצמו או שעשו כמיטב יכולתם בהתאם לכלים העומדים לרשותם:

תרשים 3: האם ניכר כי הקושי צומצם, סוף תשע"ד, על פי מדריכי ההכשרה

מתרשים זה עולה, כי לפי דיווחי המלמדים וחוות הדעת המקצועית של מדריכי ההכשרה על דיווח זה, בקרב כ-96% מהילדים שדווחו חל שיפור בנוגע לקשיים ההתפתחותיים. בקרב מרביתם צמצום הקשיים היה חלקי.

עוד עולה מהנתונים שסיפק הצוות המקצועי של ההכשרה, כי בכשליש מהמקרים (35%) המלמדים עשו כמיטב יכולתם לצמצם את הקושי במסגרת הכלים העומדים לרשותם ולא היה דבר נוסף שיכלו לעשות. יחד עם זאת, בכשני שליש מהמקרים המלמדים אמנם פעלו באופן רלוונטי לצמצום הקושי, אך ישנן פעולות נוספות בהן יכלו לנקוט כדי לצמצם את הקושי.

ממצאים מראיונות המלמדים

בתום שנה שנייה של הכשרת רכזים התפתחותיים ניכר כי המלמדים ממשיכים להביע שביעות רצון גבוהה מההכשרה שהם עוברים, מהידע והמיומנויות שהם רוכשים בה ומההתמקצעות בזיהוי קשיים התפתחותיים ובהפעלתם של הילדים (כאלו עם קשיים וגם כאלו ללא קשיים). הם מעידים כי בעקבות ההכשרה תפיסתם והאופן בו הם מסתכלים על ילדים השתנו בצורה משמעותית, הם רכשו יותר ביטחון וניכר כי לפחות חלק מהפעולות הכרוכות בתפקיד הרכז ההתפתחותי מתקיימות על ידם בתלמוד התורה כדבר שבשגרה.

להלן מוצגים עיקרי הדברים שעלו בראיונות עם המלמדים:

תפקיד הרכז ההתפתחותי

עם התקדמות ההכשרה נראה כי המלמדים מאמצים תפיסה רחבה וברורה יותר של תפקיד הרכז ההתפתחותי, אם כי כל אחד מהם שם דגש על ממדים מעט שונים. כולם מתייחסים **להעברת הידע והנחייה של מלמדים נוספים בתלמוד התורה**, בין השאר דרך הכניסה לכתות אחרות. רובם מתייחסים **לתהליך הזיהוי והסיוע לילד עם קשיים** – לידע בכל התחומים ההתפתחותיים, צפייה בילדים, זיהוי קושי וחשיבה כיצד ניתן לקדם את הילד ובהתאם מתן סיוע בתוך הכתה או הפנייה לטיפול חיצוני. כאשר הם מתייחסים גם לילדים בכתתם וגם לילדים בכתות אחרות.

הרכז הוא "שגריר" של בעיות. הוא אחראי על זיהוי, הגדרה וטיפול בבעיות בכיתה שלו ובכיתות אחרות, וגם על ההחלטה אם לטפל בכיתה או להפנות לאנשי מקצוע.

רכז התפתחותי הוא אדם שיש לו ארגו כלים המתמצא בכל התחומים שהזכרנו. כל בעיה שיש לילד באחד מהנושאים האלה, אפשר לדבר אתו [עם הרכז] ספציפית על הסיפור הזה, אפשר לנתח אתו ממה זה נובע והוא יכול לומר, שזאת בעיה שצריך להפנות. ואם הרכז רואה שזה משהו שלא חמור, יש לו הכלים שהוא למעשה ביחד עם המלמד [הנוסף מהת"ת] מכשיר אותו - 'זה פשוט מה הבעיה של הילד נעשה ככה וככה. תראה שאתה עולה אתו על דרך המלך'.

חלקם מתייחסים לחשיבות **התקשורת עם כל הגורמים המעורבים**: "ש[הרכז ההתפתחותי] ידע איך לבנות קשר עם המלמדים, עם ההורים ועם ההנהלה".

אחד המלמדים מציג תפיסה הוליסטית ומתייחס לתפקיד הרכז ההתפתחותי כאחריות כללית על כל האספקטים של הגיל הרך כיוון שהוא בסיס לכל התפתחות הילד בעתיד.

אין דבר שהוא לא באחריותי, כל מהלך החיים בכיתה לגיל הרך יותר מגיל בוגר, כל צעד ושעל [...] הגיל הרך הוא הבסיס. הוא נותן מענה לטווח הרחוק.

רישום ותיעוד

מדברי המלמדים עולה כי נושא הרישום והתיעוד השיטתיים במסגרת מעקב אחר הילדים עדיין לא מבוסס דיו. שניים מהמלמדים ציינו כי הם משתמשים בכלי ההתבוננות לתצפית ומעקב, אך מעבר לכך אין תיעוד מסודר של המעקב. אחד מהם ציין כי יש לשפר את הכלי כך שמבחינתו הכל יהיה מתועד – הפעולות שיש לנקוט, פרטים על הפניות חיצוניות ותוצאותיהן וכן הלאה. מלמד אחר ציין כי הוא מתעד הכל באופן מסודר וישנם דוחות שהוא ממלא כל כמה חודשים מהם גם ניתן לראות את התקדמות הילד לאורך השנה.

הפניה ממוקדת למטפלים מקצועיים חיצוניים

מרבית המלמדים מעלים את נושא ההפניה למטפלים מקצועיים חיצוניים וטוענים שכיום הם יודעים טוב יותר לזהות את הבעיות ועל כן גם יודעים להפנות בצורה ממוקדת יותר למטפל המתאים. בנוסף לכך, הם מצליחים לסייע יותר להורים בתהליך ההפניה הכולל בין השאר את הפנייה לקופות החולים ומילוי טפסים מתאימים.

זה חידוש, קיבלנו את זה בשנה הזו. למדנו את זה הרבה כדי לזהות את איש המקצוע הנכון. לדעת למי להפנות, ולא לתת לילד לעבור תהליך ארוך ומייגע.

למרות שאנחנו לא מטפלים, עכשיו לימדו אותנו להבחין בתסמינים ולמי כדאי להפנות. אנחנו מקלים על ההורים שיש להם בעיה ולא יודעים מה לעשות עם הילד או היכן לגשת במילוי טפסים וליווי.

היום במקום להפנות ילד למרכז התפתחותי אני יכול כבר להמליץ על איזה טיפול, לדוגמה, קלינאית תקשורת, במקום לתת להורים למלא את הטפסים על דעת עצמם, וכך עוזרים לילד מוקדם יותר ובצורה טובה יותר.

מיסוד הקשר עם ההורים

ניכר כי בשלב זה של ההכשרה המלמדים מרגישים בנוח עם יצירת קשר עם ההורים לילדים מתקשים ויודעים טוב יותר כיצד לדבר עמם. בעוד אחד מהמלמדים מציין כי ההכשרה לא תרמה לו בכך מאחר שיש לו ניסיון בדבר כבר זמן רב, שני מלמדים אחרים ציינו כי ההכשרה סייעה להם באופן בו הם מדברים עם ההורים וציינו במיוחד את הסימולציות שנעשו במהלך ההכשרה לדמות שיחות עם ההורים כגורם משמעותי בשיפור התקשורת.

המטרה הייתה לעשות סימולציה של שיחה עם ההורים או שיחה עם מורה או עם מנהל ועשינו תרגילים [...] פה למדתי משהו חדש- שים לב לשפת הגוף שלך, אם אתה רוצה להגיד משהו חיובי, חייך. למדתי תוך כדי התרגיל לתת משוב חיובי בצורה טובה. [...] עכשיו אם אני אדבר עם הורה, אני לא אומר שלא היה לי ביטחון לדבר עם הורה, אני דיברתי עד עכשיו כחבר לחבר לא הייתה לי את הבעיה הזו לדבר עם הורה, אבל בכל זאת שפת גוף זה דבר שנוסף. [...] לא הייתה לי את המראה לראות את עצמי בשעה שאני מדבר עם ההורים, עכשיו יש לי מראה.

הגברת הקשר עם מלמדים נוספים ומתן ייעוץ בנושאים התפתחותיים

המלמדים מעידים כי הם מייעצים למלמדים אחרים בתלמוד התורה בנושאים התפתחותיים. אחד מהם אף מציין שהשנה הייעוץ מורגש יותר כיוון שהוא נכנס לכתות נוספות. מלמד אחר מציין כי הייעוץ לאו דווקא קשור לחומר הנלמד בהשתלמות. מדבריהם ניכר כי הייעוץ עוסק בזיהוי ממוקד של הבעיה והתאמת פעילות לצמצום הבעיה, הפעלת הילד עם הקושי, פנייה להורים והפנייה לטיפול חיצוני.

תמיכת המנהל וקשיים ארגוניים

מרבית המלמדים חשים שיש תמיכה ממנהל תלמוד התורה בפרויקט ובהטמעתו, תמיכה הבאה לידי ביטוי בין השאר באפשרות לצאת לפעילות בכתות נוספות בזמן יום הלימודים. אחד המלמדים אף ציין כי חל שיפור מהשנה שעברה.

המנהל מאוד תומך בנושא של רכזים התפתחותיים ונותן את הגב למה שצריך, הוא זה ששכנע אותנו ללכת לזה. זה בא ממנו, הוא משתתף בכל הדברים האלה, מוציא על זה כספים שצריך. יש תמיכה.

לעומת זאת, אחד המלמדים מציין כי על אף שישנה תמיכה מסוימת בפרויקט הוא חש כי "אין מספיק הערכה לפרויקט הזה" וכי המנהל לא מספיק רואה את חשיבות הפרויקט. עוד הוא מוסיף כי היה מצפה מהמנהל מעבר לתמיכה גם ליוזמה וקידום הנושא בתלמוד התורה.

הייתי מצפה ממנהל שהוא למעשה יותר ייזום ויראה יותר אכפתיות. לקראת השנה השלישית, הייתי רוצה כיתה נוספת למשל. כי כשאתה לא מנהל אתה לא יכול לקדם.

בהקשר לכך, קשיים ארגוניים נוספים בהם נתקלים המלמדים (כאשר כל קושי הועלה על ידי מלמד אחד) נוגעים **למשאבים וזמן** – מחסור במשאבים כספיים וסיוע ביציאה לכתות אחרות וזמן לבצע את כל מרכיבי התפקיד. קשיים אלו מלווים את המלמדים לכל אורכה של ההכשרה.

אחד המלמדים מציין כי קושי נוסף בו הוא נתקל הוא ארגון "ארגו הכלים" שברשותו – כיצד להצליח לראות את העיקר ולדעת במה להתמקד כשצופים בילד עם קשיים.

עם זאת חשוב לציין כי חלקם טוענים שהקשיים שוליים ואינם משמעותיים או שהם בדרכם להיפתר.

הערך המוסף בליווי צוות ההכשרה את המלמד בתלמודי התורה

נראה כי עבור מרבית המלמדים הליווי של מדריכי ההכשרה בתלמודי התורה נותר מרכיב חשוב ומשמעותי. הליווי בת"ת מקנה ביטחון ומאפשר למלמדים התנסות פרקטית תוך כדי הנחיה בזיהוי קשיים ספציפיים ובאופן בו יש לסייע לילד בעקבות זאת.

הליווי חשוב בשביל האבחנה [...] הם נותנים את הפוש, ברגע שאתה צריך עזרה יש את הגב שאתה צריך להגיע אליו.

הליווי של אנשי המקצוע המגיעים לפה – תורם הרבה. כי זו הבדיקה הכי חיה שיש. זה תיאור חי, הנה בוא נעשה תצפית הילד הזה הוא ככה וככה, בוא תראה, מה אנו עושים, איך מטפלים. כאן נכנס לתמונה הפסיכולוג שמגיע לביקור, התייעצתי אתו. יש לי עם מי להתייעץ, עד עכשיו לא היה לי כזה דבר. הפסיכולוג ראה את הילד בכל התחומים [...] ייעוץ כזה שהפסיכולוג בא, זו עזרה גדולה שלא הייתה, לא ראיתי דבר כזה בעולם. בארץ לא ראיתי כזה דבר.

מודעות לקשר בין בעיות התפתחותיות שונות

חלק מהמלמדים מתייחסים למודעות שהתפתחה אצלם בנוגע לבעיות רב תחומיות - קשר בין בעיות בתחומים שונים, כאשר על המלמדים להצליח ולזהות מהו מוקד הבעיה עליה צריך לשים דגש ובה למקד את הסיוע לילד.

מה שהתגלה לי [...] יש קשר בבעיות האלה שאחד גורם לשני. למשל, [קושי בתחום ה]רגשי יכול לגרום ל[בעיות] קשב וריכוז או יכול לגרום ל[בעיות] תקשורת או יכול לגרום ל[קשיים ב]שפה. פה נוצרת בעיה במה אני צריך יותר להתמקד. כל הבעיות קשורות אחת לשנייה ויש בעיה אחת שהיא צריכה להיות המיקוד. אז מה שאני לומד בחודשים האחרונים זה לדעת למקד את הבעיה העיקרית, לא ללכת מסביב. ואנשי המקצוע עוזרים לי בזה הרבה.

ההכשרה נתנה לי בטחון בנוגע ליכולת לעזור לילדים שמתקשים. אל תישארו בתוך הקופסה, יש בעיה שמחפה על בעיה אחרת וצריך "לקלף" את הבעיה. לפעמים אתה מגלה שיש לו בעיה אחרת, למשל, ילד עם בעיה רגשית או חברתית שלא משחק כי יש לו בעיה מוטורית.

צורך בידע נוסף

כשנשאלו המלמדים על ליווי וידע נוסף בהם יש להם צורך חשוב היה להם להדגיש כי הם מרגישים שהם מקבלים את הכל ודבר לא חסר. אחד מהם אף הוסיף כי בניגוד לראיון בשנה שעברה בו היה לו מה לומר כיום הוא לא מרגיש חוסר בדבר. מלמד נוסף ציין כי אף על פי שאינו מרגיש כי יש לו מחסור בתחום מסויים הוא חש צורך ורצון להתמחות יותר בנושאים בתחום הקשב והריכוז וכן להבין יותר במה להתמקד כאשר נתקלים בבעיות רב-תחומיות. מלמד אחר ציין כי ישמח לקבל ידע נוסף בתחום הרגשי ובתחום הקריאה. כך נראה שרצונות המלמדים לידע נוסף הם אינדיבידואליים.

סיכום והמלצות

לאחר שנתיים של הכשרה הממצאים מעידים כי ישנו שיפור בקרב המלמדים בידע ובמיומנויות שרכשו וביישומם בשטח. השיפור בא לידי ביטוי בעיקר בזיהוי קשיים התפתחותיים בקרב הילדים, ביצירת הקשר עם הוריהם ובמיקוד ההפניות לטיפול חיצוני. בנוסף, ישנה עלייה מתמדת ביכולת המלמדים לקשר בין הקשיים הנצפים השונים לתחום ההתפתחות הרלוונטי, וכן ישנו שיפור ביכולתם להתאים פעולות התערבות לצמצום הקושי שזוהה, אם כי יכולת התאמת הפעולות השתפרה באופן חלקי.

עוד עולה כי פעילותם של המלמדים מצליחה לצמצם קשיים רבים, גם אם רק באופן חלקי.

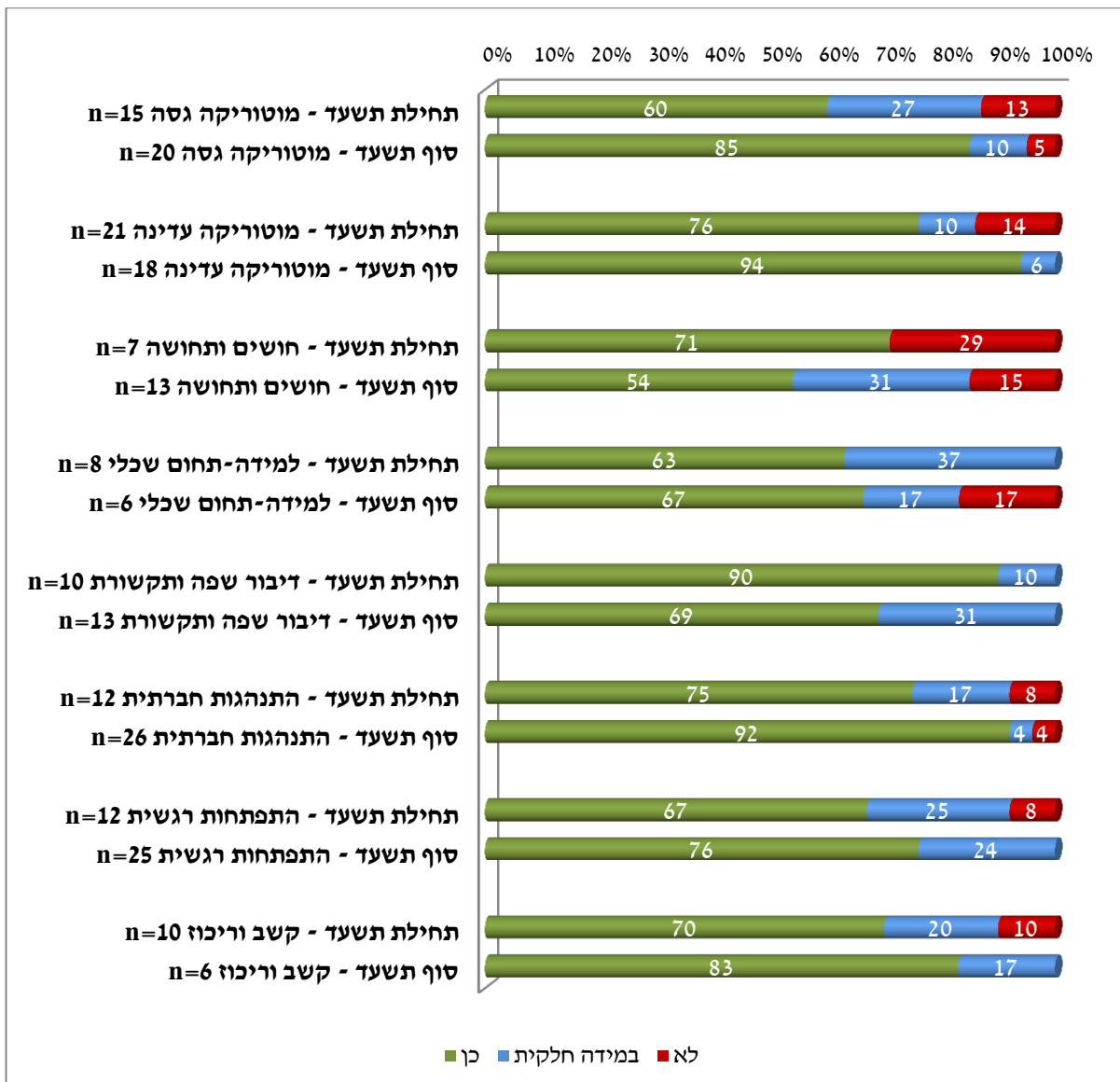
בנוסף להתקדמותם של המלמדים בממדים שצוינו לעיל, נראה כי כדאי להעמיק ולמסד אף יותר את הקשר עם המלמדים האחרים בתלמוד התורה ולהביא להפצת הידע והטמעתו באופן יותר שיטתי, למשל על ידי מתן מקום לרכז ההתפתחותי בישיבות הצוות או על ידי מפגשים קבועים של המלמדים בנושאים התפתחותיים, הן בתלמוד התורה והן בקהילה מחוצה לו.

בהקשר לזאת מומלץ להמשיך ולפעול לרתימת המנהלים לקידום תפקיד הרכז ההתפתחותי בתלמוד התורה וביסוסו.

נספחים

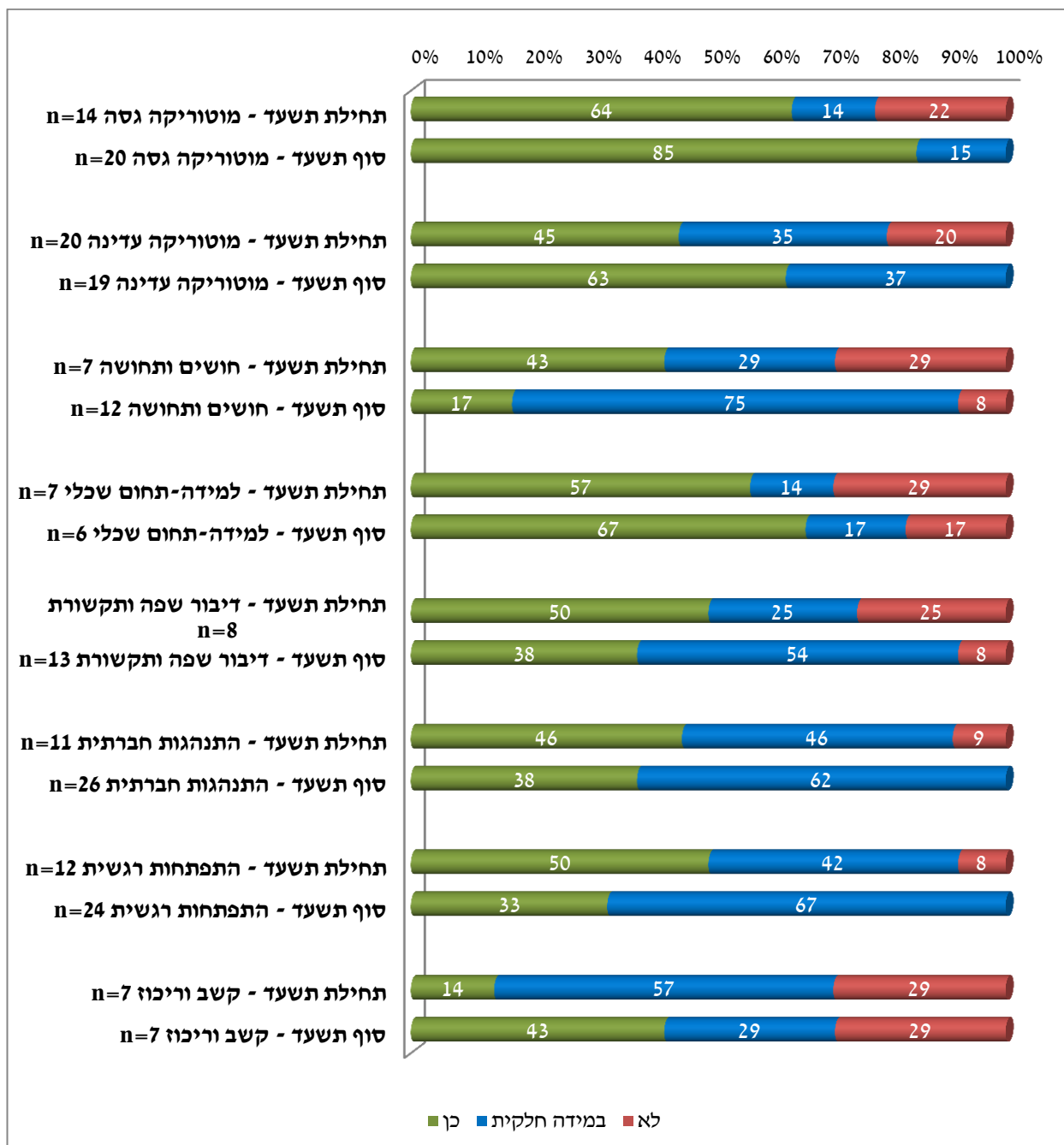
בתרשימים שלהלן מוצגת חלוקה לתת התחומים שנבדקו באמצעות כלי ההתבוננות בתשע"ד.

תרשים 4: האם תיאור הקושי תואם את תחום ההתפתחות, תחילת תשע"ד וסופה, בחלוקה לתחומים התפתחותיים

מהתרשים עולה כי בכל התחומים מרבית הקשיים שתוארו על ידי המלמדים תואמים באופן מלא את תחום ההתבוננות שהם ציינו (בין 60% ל-90% בתחילת תשע"ד ובין 54% ל-94% בסוף תשע"ד). כמו כן, ניתן לראות כי במרבית תחומי ההתפתחות (מוטוריקה גסה, מוטוריקה עדינה, תחום הלמידה, התנהגות חברתית, התפתחות רגשית וקשב וריכוז) חל גידול באחוזי ההתאמה של הקושי לתחום ההתבוננות.

תרשים 5: האם הפעולות המוצעות על ידי המלמדים מתאימות לצמצום הקושי, תחילת תשע"ד וסופה, בחלוקה לתחומים התפתחותיים

מהתרשים עולה כי בסוף תשע"ד חלה עלייה במידת ההתאמה המלאה של הפתרונות המוצעים על ידי המלמדים לצמצום הקושי ההתפתחותי בתחומים של: מוטוריקה גסה ועדינה, התחום הקוגניטיבי (למידה) וקשב וריכוז. בתחומי ההתפתחות הנוספים חלה ירידה בהתאמה המלאה בין תחילת השנה וסופה. כמו כן, נראה כי בכל התחומים למעט קשב וריכוז חלה ירידה בין תחילת השנה וסופה בחוסר ההתאמה בין הפתרון המוצע לצמצום הקושי.